

UZASADNIENIE

Zaskarżonym wyrokiem z dnia 4 czerwca 2018 roku Sąd Rejonowy dla Łodzi - Widzewa w Łodzi oddalił powództwo J. S. skierowane przeciwko (...) Spółce Akcyjnej w W. o ustalenie nieważności umowy pożyczki zawartej przez strony w dniu 14 sierpnia 2014 roku i nie obciążył powoda obowiązkiem zwrotu pozwanemu kosztów procesu.

Sąd Rejonowy ustalił następujący stan faktyczny:

W dniu 8 grudnia 1989 r. powód uczestniczył w wypadku komunikacyjnym, w którym został potrącony przez samochód. W wyniku wypadku doznał złamania w dwóch miejscach dolnego zarysu oczodołu lewego i złamania kości nosa. Konsekwencją wypadku były także liczne złamania kości twarzoszczęki, krwiaki zatok obocznych nosa, rozedma podskórna twarzy. U powoda wystąpiły także wewnątrzczaszkowe ogniska nadzianki krwawej, powietrza przy biegunie czołowym lewym. W wyniku wypadku powód doznał urazu głowy ze stłuczeniem mózgu i wtórną encefalopatią pourazową.

W dniu 14 sierpnia 2014 r. powód zawarł umowę pożyczki z (...) Spółka Akcyjna w W.. W momencie zawarcia umowy powód cierpiał na schorzenia: uraz głowy ze stłuczeniem mózgu (konsekwencje wypadku z dnia 6 grudnia 1989 r.), encefalopatię, cukrzycę typu II, obustronną głuchotę, chorobę zwyrodnieniową kręgosłupa lędźwiowego oraz nadeśnienie tętnicze. Choroby i schorzenia wskazane wyżej nie ograniczały w chwili zawierania umowy możliwości kierowania przez powoda swoim postępowaniem, podejmowania decyzji i wyrażenia woli oraz rozumienia znaczenia składanych oświadczeń. W chwili zawarcia umowy powód nie był w stanie wyłączającym świadome lub swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Skutki wypadku z dnia 6 grudnia 1989 r., w postaci urazu głowy, ze stłuczeniem mózgu i wtórna encefalopatia pourazowa lub inne, współistniejące schorzenia, nie skutkowały zaburzeniem czynności psychicznych w chwili zawierania umowy pożyczki. Z uwagi na swe problemy ze słuchem mógł jedynie odczuwać dyskomfort w komunikacji.

Oceniając zebrany w sprawie materiał dowodowy Sąd Rejonowy wskazał, że dokonał ustaleń faktycznych w oparciu o materiał dowodowy zgromadzony w sprawie, na który składały się opinie biegłych oraz dokumentacja medyczna przedstawiona przez powoda.

Powód dochodził ustalenia nieważności umowy na podstawie art. 82 k.c., który to przepis wymaga dla wypełnienia dyspozycji zawartej w nim normy prawnej ustalenia faktów o charakterze medycznym, związanych z możliwościami psychiczno-zmysłowymi do składania w sposób świadomy oświadczeń woli. Okoliczność ta wymagała dopuszczenia dowodu z opinii biegłych z zakresu nauk medycznych: psychiatry, psychologa i neurologa. Kompleksowa analiza stanu zdrowia psychicznego, a w szczególności okoliczności, o których mowa w art. 82 k.c. nie była w pełni możliwa z uwagi na okoliczności zawinione przez powoda. Powód bowiem nie stawiał się na badanie u biegłego psychologa i psychiatry. Z uwagi na niestawiennictwo powoda u wymienionych specjalistów, Sąd Rejonowy był zmuszony ustalić stan zdolności do świadomego i swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli jedynie w oparciu o opinię biegłego z zakresu neurologii. Opinia ta jest sporządzona w sposób rzetelny i fachowy, zawiera wszelkie aspekty relewantne dla oceny zdolności do swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli przez powoda z punktu widzenia neurologii. Sąd Rejonowy dopuścił dowód z przesłuchania stron, z ograniczeniem do przesłuchania strony powodowej, jednakże z uwagi na niestawiennictwo powoda, pominął ten dowód.

Przy tak ustalonym stanie faktycznym Sąd Rejonowy wskazał, że powództwo podlegało oddaleniu w całości.

Powód dochodził ustalenia nieważności umowy pożyczki. Jego roszczenie materialne opierało się na art. 82 k.c., natomiast roszczenie procesowe polegało na żądaniu ustalenia nieważności umowy, o którym to rodzaju powództwa mowa w art. 189 k.c..

Przechodząc do analizy obu roszczeń Sąd Rejonowy wskazał, że powód mógł zasadnie wystąpić z roszczeniem procesowym. W teorii procesu cywilnego oddziela się bowiem zagadnienia roszczenia procesowego od zasadności roszczenia materialnego. Wyjaśniając pierwsze z nich należy wskazać, że oznacza ono dopuszczalność drogi sądowej, a więc oparcie przez powoda swojego roszczenia (procesowego) na zdarzeniach prawnych, które mogą stanowić źródło stosunków cywilnoprawnych.

Przechodząc do analizy braku istnienia roszczenia materialnoprawnego, z uwagi na który powództwo zostało oddalone, należy wskazać, że zgodnie z treścią art. 82 k.c. nieważne jest oświadczenie woli złożone przez osobę, która z jakichkolwiek powodów znajdowała się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli. Dotyczy to w szczególności choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego albo innego, chociażby nawet przemijającego, zaburzenia czynności psychicznych. Przepis ten należy do instytucji wad oświadczenia woli.

Wada oświadczenia woli polega bądź na nieprawidłowym funkcjonowaniu mechanizmu woli, bądź na niezgodności między powzięciem woli a jej przejawem. To z natury rzeczy subiektywne pojęcie podlega obiektywizacji zależnie od istniejących w danej sytuacji okoliczności faktycznych, a także od spełnienia określonych w ustawie przesłanek. Termin "wada oświadczenia woli" stanowi zatem zbiorczą nazwę dla oznaczenia stanów faktycznych, uzasadniających pozbawienie oświadczenia woli skuteczności prawnej bądź przez samego ustawodawcę, bądź przez autora oświadczenia woli, jednakże tylko przy istnieniu przesłanek ukształtowanych przez normę prawną po dokładnym rozważeniu interesów stron. Pozbawienie skuteczności wadliwej czynności prawnej oznacza bądź jej nieważność bezwzględna (brak świadomości lub swobody, pozornosc), bądź jej nieważność względną, czyli wzruszalność (pozostałe wady oświadczenia woli).

Stan wyłączający świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli nie może być rozumiany dosłownie, nie musi więc oznaczać zupełnego zaniku świadomości. Brak świadomości charakteryzuje się brakiem rozeznania, niemożnością zrozumienia posunięć własnych lub też innych osób, niezdawaniem sobie sprawy ze znaczenia własnego postępowania. Stan wyłączający swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli może być rozumiany tylko jako stan, w którym możliwość wolnego wyboru jest całkowicie wyłączona. W przeciwnym wypadku niemal każde oświadczenie woli byłoby dotknięte rozważaną wadą, rzadko bowiem człowiek działa zupełnie swobodnie. Przekładając wskazane poglądy wyrażone w piśmiennictwie na grunt przedmiotowej sprawy wskazać należy, że powód z całą pewnością w chwili zawierania przedmiotowej umowy pożyczki nie miał wyłączonej świadomości, a na pewno nie w takim zakresie, aby móc mówić o całkowitym wyłączeniu wolnego wyboru. Jedyne ograniczenie jakim był dotknięty to problem ze słuchem, który to problem jest indyferentny dla przedmiotowej sprawy, przede wszystkim z powodu pisemnej formy umowy pożyczki oraz tego, że wada słuchu nie wyłącza świadomości człowieka, a takim stopniu, aby mówić, że był on pozbawiony wolnego wyboru.

Wyłączenie świadomości albo swobody ma miejsce w szczególności w wypadku choroby psychicznej, niedorozwoju umysłowego, a także innego, choćby przemijającego zaburzenia czynności psychicznych. Takie inne zaburzenia psychiczne mogą być spowodowane zwłaszcza alkoholizmem, narkomanią, wysoką gorączką, hipnozą, obłąkną chorobą, uwiązaniem starczym i agonią. Występowanie objawów choroby psychicznej nie jest równoznaczne z niezdolnością do świadomego i swobodnego podjęcia decyzji i wyrażenia woli.

W przedmiotowej sprawie chwilą relewantną jest chwila zawarcia umowy. Ustalony w sprawie stan faktyczny wskazuje, że we wskazanej chwili, z punktu widzenia medycznego, powód nie znajdował się w stanie pozwalającym uznać, że została wypełniona hipoteza art. 82 k.c. Nie budzi wątpliwości, że powód ma problemy natury psychicznej, jednakże ścisła wykładnia przepisów o wadach oświadczenia woli, uzasadniona doniosłością instytucji, a przede wszystkim skutków dla obrotu cywilnoprawnego, nie pozwala kwalifikować nawet ewentualnej choroby psychicznej jako okoliczności czyniącej ipso iure umowę nieważną. Ustawodawca tworząc ramy normatywne art. 82 k.c. był świadomy, że nie każda choroba psychiczna jest okolicznością wyłączającą możliwość świadomego podjęcia decyzji i wyrażenia woli. Przyjęcie poglądu odmiennego było by wykładnią contra legem, nadto rozszerzającą hipotezę normy zawartej w art. 82 k.c., a przede wszystkim sprzeczną ze zdrowym rozsądkiem i wiedzą medyczną. Przedmiotowa sprawa jest tego najlepszym przykładem, gdyż stan psychiczny i neurologiczny powoda kwalifikuje go jako osobę

chorą pod względem psychicznym, jednakże stan ten nie może być klasyfikowany jako wyłączające świadome podjęcie decyzji i wyrażenie woli. Należy także odwołać się jeszcze raz do poglądów wyrażonych w literaturze, zgodnie z którymi wyłączenie świadomości albo swobody w podjęciu decyzji i wyrażeniu woli nie musi co prawda w całości wyłączać świadomości, lecz musi w sposób całościowy wyłączać wolny wybór podmiotu składającego oświadczenie woli. Pewnego rodzaju utrudnienia natury psychicznej, czy laryngologicznej mogą tylko w pewnym stopniu utrudniać percepcję otaczającej rzeczywistości i stosunków cywilnoprawnych, jednak z całą pewnością nie wyłączają wolnego wyboru w decydowaniu co do swojej sytuacji i podejmowanych zobowiązań w obrocie cywilnoprawnym.

O kosztach procesu Sąd Rejonowy orzekł na podstawie art. 102 k.p.c..

Powyższy wyrok zaskarżył w całości pozwany.

Zarzucił wyrokowi:

a/ obrazę przepisów prawa materialnego a to:

- art. 82 kodeksu cywilnego poprzez jego błędną wykładnię i przyjęcie przez Sąd 1 instancji, że powód nie znajdował się w stanie wyłączającym świadome albo swobodne powzięcie decyzji i wyrażenie woli;

b/ obrazę przepisów postępowania, które miały istotny wpływ na treść zaskarżonego orzeczenia a to:

- art. 217 § 3 w zw. z art. 227 k.p.c. polegający na pominięciu dowodów pomimo, iż okoliczności sporne nie zostały wyjaśnione a także na nieprzeprowadzeniu dowodów mających dla rozstrzygnięcia sprawy istotne znaczenie w postaci dowodów z opinii biegłych sądowych z zakresu psychiatrii, psychologii oraz laryngologii, powołując się jedynie na niestawiennictwo powoda na terminach badań w sytuacji gdy powód, co zostało przyznane przez Sąd, cierpi na zaburzenia psychiczne;

- art. 233 § 1 k.p.c. polegający na błędnej ocenie zgromadzonego materiału dowodowego i w konsekwencji wydaniu orzeczenia jedynie w oparciu o opinię biegłego sądowego z zakresu neurologii w sytuacji, gdy zasadnym było również przeprowadzenie dowodu z opinii biegłych laryngologa, psychologa oraz psychiatry;

- art. 278 § 1 k.p.c. polegający na pominięciu dowodu z opinii biegłych z zakresu psychiatrii, psychologii oraz laryngologii, w sytuacji gdy ustalenie stanu wyłączającego świadomość w czasie podpisania umowy wymagała wiadomości specjalnych;

Dodatkowo skarżący wniósł o dopuszczenie i przeprowadzenie dowodu z opinii biegłego sądowego z zakresu psychologii, biegłego sądowego z zakresu psychiatrii oraz biegłego sądowego z zakresu laryngologii na okoliczność: wpływu obrażeń odniesionych w zdarzeniu z dnia 6 grudnia 1989 roku na stan psychiczny powoda w dniu zawarcia umowy pożyczki, pozostawiania przez powoda w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli w dniu 14 sierpnia 2014 roku, częściowej głuchoty powoda oraz jej wpływu na stan świadomości - oświadczając jednocześnie, iż powyższe wnioski dowodowe zostały zgłoszone na etapie postępowania przed Sądem 1 instancji;

Przy tak sformułowanych zarzutach i wnioskach skarżący wniósł o zmianę zaskarżonego orzeczenia poprzez uwzględnienie powództwa w całości i stwierdzenie nieważności umowy zawartej dnia 14 sierpnia 2014 roku z uwagi na złożenie przez powoda oświadczenia woli w stanie wyłączającym świadome powzięcie decyzji i wyrażenie woli.

Sąd Okręgowy zważył, co następuje:

Apelacja jest o tyle zasadna, że skutkuje koniecznością uchylecia zaskarżonego wyroku i przekazania sprawy Sądowi Rejonowemu do ponownego rozpoznania.

Postępowanie przeprowadzone przez Sąd Rejonowy dotknięte jest wadą nieważności, a zatem zarówno ocena zakresu przeprowadzonego postępowania dowodowego, oceny dowodów i poczynionych na ich podstawie przez Sąd Rejonowy ustaleń faktycznych, jak i ustosunkowywanie się do zarzutów zawartych w apelacji jest zbędne. Nieważność

postępowania określana jest jako bezwzględna przyczyna odwoławcza, albowiem powoduje uchylenie zaskarżonego orzeczenia niezależnie od ewentualnego wpływu na jego treść. Sąd jest obowiązany brać pod uwagę z urzędu przyczyny nieważności, niezależnie czy skarżący podniósł zarzut w tym zakresie. Przy ocenie przesłanek skutkujących nieważnością nie ma znaczenia czy strona o tych przyczynach wiedziała i czy zwracała sądowi uwagę na uchybienia w trybie art. 162 k.p.c.. Zarówno w orzecznictwie, jak i doktrynie przyjmuje się, że o nieważności postępowania decyduje waga uchybień procesowych, a nie skutki, które wynikają lub mogą z nich wynikać (por. M.P. Wójcik „Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz” – red. A. Jakubecki, wyd. Oficyna 2008). Przyczyny nieważności postępowania wymienione są enumeratywnie w art. 379 k.p.c. Zgodnie z powszechnie przyjętym stanowiskiem doktryny owe taksatywnie wymienione w przytoczonym przepisie przyczyny nieważności postępowania zaliczyć należy do katalogu uchybień mających charakter procesowy. D. pomiędzy powyższymi przesłankami a innymi naruszeniami prawa procesowego przejawia się przede wszystkim w sferze skutków, w szczególności w tym, że przyczyny objęte hipotezą art. 379 k.p.c. zawsze wywołują skutek w postaci nieważności, bez względu na istnienie pomiędzy tymi uchybieniami a wynikiem sprawy związku przyczynowo-skutkowego (Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz, pod red. A. Zielińskiego, Warszawa 2008, s. 240). Przewidziane w Konstytucji prawo do sądu (art. 45) oznacza między innymi prawo do "ważnego" postępowania sądowego, rzeczą sądu jest więc usuwanie wszelkich uchybień powodujących nieważność na każdym etapie postępowania, bez względu na to, czy i kto podniósł stosowny zarzut (wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 grudnia 2011 roku, sygn. akt I UK 133/11, Lex nr 1129318).

Przepis art. 379 pkt 5 k.p.c. przewiduje, że nieważność postępowania zachodzi, jeżeli strona została pozbawiona możliwości obrony swych praw.

W orzecznictwie przyjmuje się, że ocena, czy doszło do pozbawienia strony możliwości obrony jej praw, powinna być dokonywana przez pryzmat konkretnych okoliczności sprawy, a analizę, czy doszło do pozbawienia strony możliwości działania, trzeba rozpocząć od rozważenia, czy nastąpiło naruszenie przepisów procesowych, a następnie ustalić, czy uchybienie to wpłynęło na możliwość strony do działania w postępowaniu; w końcu zaś ocenić, czy pomimo zaistnienia tych okoliczności strona mogła bronić swych praw w procesie. Dopiero w razie kumulatywnego spełnienia wszystkich tych przesłanek należy przyjąć, że strona została pozbawiona możliwości działania (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 16 grudnia 2011 roku, V CSK 21/11, Lex nr 1147800).

Pozbawienie możliwości obrony swoich praw przez stronę polega na tym, że strona na skutek wadliwości procesowych sądu lub strony przeciwnej nie mogła brać i nie brała udziału w postępowaniu lub jego istotnej części, jeżeli skutki tych wadliwości nie mogły być usunięte na następnych rozprawach przed wydaniem w danej instancji wyroku (wyrok Sądu Apelacyjnego w Poznaniu z dnia 21.04.2010 roku, I ACa 282/10, Lex nr 628192).

Nieważność postępowania wskutek pozbawienia strony możliwości obrony swych praw zachodzi wówczas, gdy strona procesu, wbrew swej woli, zostaje faktycznie pozbawiona możliwości działania. Ten przejaw nieważności występuje przykładowo w takich wypadkach, gdy strona w następstwie niezawiadomienia jej o terminie rozprawy, nie może wziąć w niej udziału, bądź gdy na skutek okoliczności od niej niezależnych, nie może na danym etapie postępowania podejmować żadnych czynności procesowych, a stan taki nie ulegnie zmianie przed wydaniem orzeczenia kończącego sprawę w danej instancji. Dla oceny nieważności nie ma żadnego znaczenia okoliczność, czy stwierdzona wadliwość miała lub mogła mieć wpływ na treść postanowienia wydanego przez Sąd (postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 20 czerwca 2007 roku, II CSK 107/07, Lex nr 611405). Jako okoliczności skutkujące nieważnością postępowania, wymienia się w orzecznictwie niedoręczenie stronie pism procesowych strony przeciwnej, wywołujących potrzebę podjęcia obrony jej prawy, np. apelacji, skargi na orzeczenie referendarza sądowego (por. postanowienie Sądu Najwyższego z dnia 1 grudnia 2011 roku, I CSK 274/11, LEX nr 1131114).

Przenosząc powyższe uwagi na realia przedmiotowej sprawy wskazać należy, że Sąd Rejonowy dopuścił się procedowania w warunkach nieważności postępowania w zakresie rozprawy w dniu 21 maja 2018 roku, bezpośrednio poprzedzającej wydanie zaskarżonego wyroku.

Na tejże rozprawie Sąd Rejonowy dopuścił dowód z przesłuchania stron ograniczając go do przesłuchania powoda, a następnie pominął ten dowód wobec nieusprawiedliwionego niestawiennictwa powoda.

Rzecz jednak w tym, że nie sposób przyjąć aby powód został prawidłowo wezwany na powyższy termin rozprawy. Sąd Rejonowy nie dysponował bowiem dowodem doręczenia powodowi wezwania do osobistego stawiennictwa na rozprawę celem przesłuchania. Powszechną praktyką jest wzywianie stron na przesłuchanie określone art. 299 k.p.c. z pominięciem pełnomocnika procesowego. Samo zawiadomienie o rozprawie pełnomocnika strony jest niewystarczającym wyrazem zamiaru dokonania przez Sąd owej ostatniej czynności o charakterze dowodowym.

Tymczasem Sąd Rejonowy zarządzeniem z dnia 4 maja 2018 roku nakazał wezwać powoda na termin rozprawy przez pełnomocnika, co w związku z powyższymi uwagami musi być uznane za uchybienie procesowe, w szczególności w sytuacji, gdy pełnomocnik powoda będąc ustanowionym z urzędu informował Sąd o braku kontaktu z powodem.

Co prawda we wcześniejszym zarządzeniu z dnia 5 stycznia 2018 roku, wyznaczającym termin rozprawy na dzień 21 maja 2018 roku, Sąd Rejonowy nakazał wezwać powoda do stawienia się osobiście celem przesłuchania, rzecz jednak w tym, że brak jest dowodu aby wezwanie to zostało powodowi doręczone. Z informacji przekazanej przez sekretariat Sądu Rejonowego wynika, że brak jest dowodu aby wezwanie to było powodowi awizowane, nie podjęto też działań zmierzających do reklamowania doręczenia przesyłki (mail k. 256).

Tym samym powód bez swej winy został pozbawiony możliwości uczestniczenia w rozprawie bezpośrednio poprzedzającej wydanie zaskarżonego wyroku oraz złożenia zeznań w sprawie.

Przeprowadzenie zaś dowodu z zeznań powoda było o tyle celowe, że poza sporem pozostaje fakt, iż powód nie stawiał się na terminy badania wyznaczone przez biegłych psychologa, psychiatrę i laryngologa. Przesłuchanie powoda umożliwiłoby ustalenie przyczyn tegoż niestawiennictwa i ocenę zachowania powoda w świetle art. 233 § 2 k.p.c.. Zgodnie z tym przepisem, na podstawie wszechstronnego rozważenia zebranego materiału sąd ocenia również negatywne zachowania stron, utrudniające lub uniemożliwiające przeprowadzenie dowodów w toku postępowania. Dotyczy to również sytuacji, w których strona odmawia przeprowadzenia dowodu wbrew postanowieniu sądu (np. poddanie się oględzinom, przedstawienie dokumentu, itp.) (zob. wyr. SN z 21.12.2004 r. I CK 473/04, L.; wyr. SN z 14.2.1996 r., II CRN 197/95, L.). W oparciu o wprowadzone w art. 233 § 2 KPC unormowanie, sąd orzekający może uznać za nieudowodnione twierdzenie tej strony, która odmówiła przedstawienia dowodu lub stawiała przeszkody w jego przeprowadzeniu, bądź też przyjąć za prawdziwe twierdzenia strony przeciwnej (wyr. SN z 6.2.1975 r., II CR 844/74, L.).

W stanie rzeczy mającym miejsce w przedmiotowej sprawie, przed choćby próbą ustalenia przyczyn niestawienia się powoda na badanie przez biegłych, decyzję Sądu Rejonowego o pominięciu dowodów z opinii tych biegłych należy uznać za przedwczesną.

Mając na uwadze powyższe, Sąd Okręgowy na skutek apelacji uczestnika na podstawie art. 386 § 4 k.p.c. w zw. z art. 108 § 2 k.p.c. uchylił zaskarżone postanowienie i przekazał sprawę Sądowi Rejonowemu dla Łodzi - Widzewa w Łodzi do ponownego rozpoznania i rozstrzygnięcia o kosztach postępowania apelacyjnego.

Rozpoznając sprawę ponownie Sąd Rejonowy prawidłowo pod względem proceduralnym dopuści dowód z przesłuchania powoda i wezwie powoda na przeznaczony na tę czynność procesową termin rozprawy, a w razie przeprowadzenia dowodu oceni w oparciu o jego wynik, czy w sprawie zachodzą przesłanki do pominięcia dowodu z opinii biegłych psychologa, psychiatry i laryngologa.